

Hagyományőrző egyesületek Szajánban

SIMON ANDRÁS

A kutatás körülményei

Jelen tanulmány anyagát a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke által 2000. július 6-15. között Szajánban végzett néprajzi terepmunka során gyűjtöttük. A faluval való első ismerkedés alkalmával természetesen kapcsolatba kerültünk Szaján elöljáróságával, az értelmiség képviselőivel, köztük a két művelődési egyesület vezetőjével is: B. Varga Viktória óvónővel és Mészáros István anyakönyvvezetővel. Szerencsésnek mondható, hogy éppen a kutatás időszakában zajlott mindkét egyesület egy-egy legjelesebbnek számító ünnepe: a kenyér- és péksütemény-kiállítás és -szentelés, valamint az aratóverseny. Így e programokat a résztvevő megfigyelés módszerével dokumentálhattuk, kutathattuk. Mindkét eseményről gazdag és részletes fotó- és videóanyagot rögzítettünk. Közvetlen megfigyeléseinket az egyesületek vezetőivel és tagságával készített interjúk (mindenkor szíves együttműködésükért külön köszönet), valamint az egyesületek történetét, az egyesületi élet fontosabb állomásait dokumentáló iratok és fényképek tették teljessé. 2000 őszén két újabb alkalommal nyílt lehetőségünk kiegészítő adatgyűjtésre. A terepkutatást, a tanulmányban feldolgozott anyag összegyűjtését Pap József néprajz szakos egyetemi hallgatóval közösen végeztem, alapos munkáját ezúton is köszönöm.

Hagyomány, hagyományápolás, kultúraörzés, hagyományteremtés, megalkotott hagyományok

A hagyomány fogalma, közösségi-társadalmi működése és annak jellemzői – mint a tudományos vizsgálat tárgya – az elmúlt két évtizedben került hangsúlyosan a társadalomtudományok, így a néprajz és a kulturális antropológia érdeklődésének homlokterébe, mind idehaza, mind pedig nemzetközi viszonylatban.¹

A hagyomány fogalmának számos, a különböző tudományágak művelői által megfogalmazott értelmezése látott már napvilágot.² A Magyar Néprajzi Lexikon szócikke szerint a hagyomány közösségi magatartásformák és objektivizációk nem örökletes programja, szimbolizált jelrendszerek összessége, jelenléte az emberi közösségek létének feltétele, a megtanulás-elsajátítás folyamatában válik a különféle közösségek tagjainak birtokává és szervezi ezek viselkedését.³ Halász Péter

¹ V.ö.: HOFER Tamás-NIEDERMÜLLER Péter 1987.

² A hagyomány fogalmát érintő, hazai és külföldi kutatók munkáiban megjelent definíciók számbavételét e tanulmány nem tartja feladatának. Legutóbb e meghatározásokból számosat idéz Halász Péter közleménye. (HALÁSZ Péter 2000. 52-57.)

³ ISTVÁNOVITS Márton 1979. 393.

szerint „...a hagyomány a földrajzi, társadalmi, politikai alkalmazkodás során nemzedékről nemzedékre adott és felhalmozódott ismeret, tapasztalat, emlékezet. (...) Befogadja azt, ami a közösség, a nemzet fennmaradása szempontjából fontos, és kiejti a lényegtelen, a haszontalant, a károsat.”⁴ A hagyomány és a közösség viszonya szempontjából Halász P. megkülönbözteti a családi hagyomány, a csoport-hagyomány és a nemzeti hagyomány szintjét.⁵

A II. világháború után a szocialista rendszert adaptálni kénytelen országokban bekövetkezett társadalmi-politikai-gazdasági változások, s ezek hatására a hagyományos paraszti közösségek felbomlása, a természetes hagyományozódás gyengülését, sok esetben megszűnését okozták. A hagyományokból való kilépés és a kulturális kiegyenlítődés ellensúlyozásaként központilag irányított és ellenőrzött hagyományörző, honismereti mozgalmak indultak és működtek. Ezek helyi közösségteremtő erő jelentettek, ugyanakkor felelevenítették és újraértékelték a hagyományok egy részét is.⁶

Ez a törekvés az 1990-es évek új politikai légkörében megint aktuális kérdéssé vált. „Az 1989-es rendszerváltás után megnövekedett az érdeklődés a néphagyományok iránt, ezt mutatja például a helyi hagyományok ápolása, újraélesztése is. Különösen igaz ez a magyar nyelvterület határon túli részeire, ahol a hagyományok mindig is a nemzeti identitástudat, a közösséget összetartó erő legfontosabb alapkövei voltak.”⁷

Új terminusként vezeti be Fejős Zoltán a hagyomány és újítás fogalmához is sok szállal kapcsolódó kultúraörzés kifejezést: „Lényegében a kultúra (szűkebben a folklór) jelenségeinek, de egyben egészségének is fenntartását, megmaradását, mint folyamatot és annak végeredményét tekintjük itt központi problémának” – írja. A fogalomban két tartalmi aspektust: a *spontán* és a *tudatos* elemet különbözteti meg: „Itt tehát egy többszörösen összetett jelenségről van szó, ami a kultúra megőrzésének/fennmaradásának passzív folyamatát (beleértve e folyamat végeredményét) a spontán kibontakozás és aktív befolyásolás módozataiban egyaránt jellemzi.”⁸

Témánk szempontjából foglalkozni kell a hagyományalkotás, hagyományteremtés és a kitalált vagy megalkotott hagyomány fogalmával is. A hagyományteremtés kifejezést Halász Péter *fából vaskarikának* minősíti, mondván: „...mert a hagyományt nem teremtik, hanem jobb esetben teremtődik.”⁹

A „kitalált hagyomány” fogalmát az angol Eric Hobsbawm vezette be és magyarázta a társadalomtudományi kutatásokban.¹⁰ Első hallásra-olvasásra – utalva Halász Péter imént idézett soraira – valóban hajlamosak lehetünk arra, hogy kétségbe vonjuk e fogalom létjogosultságát, hiszen a tradíció létrejöttét a lassú, fokozatos

⁴ HALÁSZ Péter 2000. 57.

⁵ HALÁSZ Péter 2000. 53.

⁶ KARÁCSONY MOLNÁR Erika-TÁTRAI Zsuzsanna 2000. 646., V.ö.: ANDRÁSFALVY Bertalan 1978. 22-27. és NAGY Veronika 2000. 118-120.

⁷ KARÁCSONY MOLNÁR Erika-TÁTRAI Zsuzsanna 2000. 646., V.ö.: GÖNCZ László 1996.

⁸ FEJŐS Zoltán 1981. 14-15.

⁹ HALÁSZ Péter 2000. 52.

¹⁰ HOBSBAWM Eric 1983. 1-14.

és spontán kialakulás gondolatával társítjuk. A látszólagos ellentmondás természetesen feloldható. Ahogy Vargha László írja (s e mondatot is idézi Halász Péter!): „A hagyománynak is volt valamikor kezdete, a hagyomány is elévül egyszer és el is hal.” – tehát a hagyomány nem merev, változatlan jelenség!¹¹ Számos hagyományosnak tűnő ünnep és szokás eredetét gyakran nem a messzi múltban kell keresnünk, előfordulhat, hogy ezek a rítusok nem is olyan rég, tudatos alkotásfolyamat eredményeként jöttek létre. A néprajztudomány, a folklorisztika sokáig csupán a hagyományosnak mondott régít vizsgálta¹², s csak az utóbbi néhány évtizedben figyelte fel a jelenben formálódó ünnepekre, rítusokra. Ezek legtöbbször létrejöttét valamilyen közösségi igény motiválta, s éppen ezért zömmel nélkülözik az évszázados hagyományokat jellemző tényleges hiedelemhátteret. Ezen új alkalmakat más igények, más történelmi helyzetben, más céllal hívták életre, kialakításukban és fenntartásukban mindebből fakadóan közvetlenebb szerepet vállalnak az adott közösség tagjai. Létük kezdeti szakaszában ezek még nem tekinthetők hagyománynak, mivel a működtetésükben résztvevők még azok, akik meghonosították a rítust. Legálább két-három generációs továbbadásra, folyamatos életben tartásra van szükség ahhoz, hogy a tradíció hagyományláncot alkosson, s már valóban hagyománynak mondhatjuk.¹³ Hagyományalkotásnak, hagyományteremtésnek nevezhetjük tehát azt a mozzanatot, amikor egy csoport „kitalálja”, megszervezi és működteti az ünnepet, kimondatlanul vagy kimondva azzal a céllal és szándékkal, hogy azt az adott közösség az átörökítés révén befogadja, kultúrájának részévé tegye, azaz *hagyománnyá* avassa.¹⁴

¹¹ Idézi: HALÁSZ Péter 2000. 54.

¹² Itt kell utalnunk egy tudományelméleti kérdésre, nevezetesen, hogy mi a hagyomány fogalmával gyakran szoros összefüggésbe hozott *eredeti*. Ha az emlékezet által dokumentálható, elérhető, két emberöltővel korábbi jelenséget a kutatás jelen idejéből visszatekintve “eredetinek” minősítjük, megint csak abba a hibába esünk, hogy a kultúrát egy merev és változatlan rendszerként értékeljük. Hiszen a hetven évvel ezelőtti állapot ugyanúgy különbözik, különbözhet a nála ugyanennyivel régebbinél, mint ő maga a maitól. Helyesebbnek vélem, ha a kultúra változásáról (vagy esetenként változatlanságáról) beszélünk, és e változások avagy állandóságok mögött társadalmi, gazdasági, mentalitásbeli, stb. okokat keresünk és elemzünk. Hagyomány-definíciójában ISTVÁNOVICS Márton (1979. 393.) is utal e problémákra: „*Helytelen az a néprajzi irodalomban megtalálható gyakorlat, amely a hagyomány köznyelvi értelmét megszorítás nélkül elfogadja, az “ősi”-vel, “örökség”-gel, a tudományok kutatási tárgyával azonosítja.*” A hagyománynak az eredetivel való azonosítását fedezhetjük föl többek között MADARASSY Lászlónak a magyar aratószokásokat summázó írásában: „...*kötelességet véltünk teljesíteni akkor, amikor hagyományoszerű aratószokásaink összefoglaló ösmertetését elhatároztuk. A tudományos érdek szemmel tartása mellett is talán sikerülni fog írásunkkal az e téren irányítvesztett érdeklődést a néphagyomány őseredeti forrásaihoz visszavezetni.*” (MADARASSY László 1928. 2.)

¹³ HOFER Tamás–NIEDERMÜLLER Péter 1987. 35–36., Edward SHILS tanulmányában.

¹⁴ A hagyományteremtés, a kitalált hagyományok létrehozása sem feltétlenül új jelenség. Számos példát sorakoztat fel a XVIII–XIX. századi brit politikai és társadalmi hagyományteremtések köréből a HOBBSAWM kitalált hagyományokról szóló bevezetőjét tartalmazó tanulmánygyűjtemény: Eric HOBBSAWM–Terence RANGER: *The Invention of Tradition*. Cambridge 1983. (A kötet magyar nyelvű ismertetése: SOÓS Gábor: *Kitalált hagyományok*. Kutatási Füzetek 1. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, 1996. (Elektronikus kiadás 1996/06.) Magyar Elektronikus Könyvtár.) A magyar nyelvterületen a több évszázada napjainkig működő kitalált hagyományra klasszikus példa a a községi “Szőlőjövészek könyve”. Ennek újabb adaptációjáról illetve a napjainkban zajló hagyományteremtés

Hobsbawm a kitalált hagyományt olyan, szabályok által irányított, ismétlések során bevészt, rituális vagy szimbolikus gyakorlatok, cselekvések együtteseként értelmezi, amelyek a múlttal való folyamatosság megteremtésére törekuszenek. Mivel a kitalált hagyomány a történelmet használja legitimációs eszközként és a csoportkohézió létrehozójaként, elemzése rávilágít az egyes korok múlthoz való viszonyára. Éppen ezért közösségi *bevésődésük* viszonylag gyors folyamat, ennél fogva már megjelenésük kezdeti szakaszában nagy múltú hagyomány érzetét keltve működnek, de mindezek miatt – amint a közösség számára érdektelenné, funkciótlanná válnak – ugyanilyen gyorsan meg is semmisülhetnek. A hagyományok feltalálása akkor kezdődik, amikor a társadalom gyors átalakulása meggyengíti vagy lerombolja azokat a társadalmi mintákat, amelyekbe a régi hagyományok beilleszkedtek. Sok esetben előfordul, hogy régi nyersanyagot használnak fel új típusú hagyományok kitalálására.¹⁵

Ion Ionică, román kutató munkássága nyomán a Bukaresti Szociológiai Iskola a szociológia és a szociális antropológia módszereit alapul véve egy új összehasonlító vizsgálattal közelít „*napjaink élő cselekedetei*”-nek kutatásához. E tanulmányok elsősorban azon agrárritusok élő formáira összpontosítottak, melyek feltehetően egy hosszas történelmi fejlődés utolsó állomását jelentették. Ionică, a két világháború közti időszakot vizsgálva megállapítja, hogy a vidéki, paraszti mentalitás új korszakában a rítusok mindig árcsallal a múlt felé lépnek be a kollektív memóriába, a hagyomány síkjába, tervrajzába, eltávolodva egy működő szertartásrendszerrel. Mindez együtt jár az örökölt formáknak az új szükségletekhez való alkalmazkodásával, valamint az egyes elemeknek a társadalom új funkcionális egységébe történő beilleszkedésével. E folyamat következtében fokozatosan növekszik a *szórakozás* és az *ünnep* elemeinek súlya. A XX. század második felének kutatói a tulajdonképpeni rítusokból az egész közösség ünnepi gyakorlatába való átlépést emelik ki. Nyomatékosítják, amit már Ionică „*újraépítő eljárása*” is megfogalmaz, mégpedig: hogy a mulatság, a játék, a társadalmi ünneplés és ünnepléység külsődleges elemei nyernek teret, a rituális elemeket ezek háttérbe szorítják, eredeti mágikus jelentéseiket megváltoztatják.¹⁶

Egyesületek, civil szervezetek

A hagyományápolás és hagyományalkotás folyamatában a legfontosabb szerepet egy település vagy kisebb régió esetében az ott működő helyi társadalmi önszerveződések: egyesületek, civil szervezetek töltik be.¹⁷

folymatáról és jelentőségéről egy határon túli magyar közösségben bővebb kifejtést ad: MÓD László-SIMON András 2002.

¹⁵ HOBBSBAWN, Eric 1983. 1-14.

¹⁶ CUCEU, Maria 1998. 102-103., 105-106.

¹⁷ A helyi társadalom, az egyesületek, civil szervezetek hazai kutatására a szociológia korábban nagyobb hangsúlyt fektetett, mint a néprajztudomány. Főként az elmúlt évtizedben élénkültek meg az ilyen irányú néprajzi, társadalomnéprajzi, szociálantropológiai vizsgálatok. (V.ö.: PIRÓTH István 1996.) Figyelemre méltó, hogy a Bécsben élő cseheket vizsgáló kutatócsoport is foglalkozik az egyesületek

A társadalmi önszerveződés egy adott település, közösség, helyi társadalom szervezettségének, működőképességének egyik mértékegysége, és a közösségi igény egyik megnyilvánulási formája. „A társadalmi önszerveződés emberek olyan formális és intézményes csoportját jelenti, amelyet a szerveződést alkotó egyének a maguk által megfogalmazott és elfogadott célok érdekében önként, a már meglévő társadalmi kapcsolathálózaik mellett (ritkább esetben mentén) szerveznek meg.”¹⁸

Magyarországon és Európában egyaránt a XIX. század második felétől kezdtek nagyobb számban működni a civil szervezetek különböző formái. A vallási, társadalmi, gazdasági és kulturális alapokon formálódó szervezetek célszerűen tagolták a társadalmat, hasonló érdeklődésű és érdekeltsgű közösségeket hoztak létre. A második világháború utáni politikai helyzet megszüntette e társadalmi szervezetek működését.¹⁹

A közép- és kelet-európai rendszerváltozás elmúlt évtizede a kisközösségek, a helyi társadalom újjászervezését, újjászerveződését tette szükségessé. Jogilag is lehetővé vált olyan civil szervezetek, egyesületek megalakítása, amelyek a hagyományápolás vagy hagyományteremtés által létrehozott szokásrenddel igyekeztek saját csoportjukat meghatározni, összetartani, vagy éppen sajátos kultúrájukat másokkal megismertetni.

„A társadalmi szervezetek száma az 1989-es rendszerváltás után – a határon innen és túl – jelentősen megnövekedett. Céljuk többnyire a nemzeti tudat ébrentartása, a hagyományok ápolása, a népi kultúra értékeinek megőrzése, megmentése, kutatása.”²⁰

Egyesületek, civil szervezetek Szajánban a második világháború előtt

A XIX. század legvégétől a XX. század derekáig Szajánban működő egyesületek, civil szervezetek történetét, tevékenységét a falu betelepülésének 120. és 150. évfordulójára készült két összefoglaló írás és Törköly István legutóbb napvilágot látott falutörténete – egymás adataira támaszkodva és azokat kiegészítve – egyaránt tárgyalja.²¹ Eppen ezért – a mai egyesületi élet előzményeinek feltárása és a folyamatosság érzékeltetése végett – részletesen nem, csupán vázlatosan, felsorolásszerűen mutatom be a múltban működő szajáni egyesületeket, a fent említett forrásokra alapozva.

Szaján első közművelődési egyesülete az 1894-ben alapított *Polgári Kör* volt. Működéséről, az iratanyag hiányossága miatt nem sokat tudunk. A XX. század elején beolvadt a *Gazdakör*be.

A leghosszabb ideig és legeredményesebben működő civil szervezet az 1903 januárjában alakult *Gazdakör* volt. Gazdasági szerepe mellett társadalmi-kulturális

nemzeti azonosságtudatot és kultúrát fenntartó szerepével, részletesen számba véve a cseh egyesületek mai struktúráját az osztrák fővárosban. (POSPÍŠILOVA, Jana 1998. 332., 334.)

¹⁸ PIRÓTH István 1998. 56.

¹⁹ V.ö.: HALÁSZ Péter 2000. 56.

²⁰ KARÁCSONY MOLNÁR Erika–TÁTRAI Zsuzsanna 2000. 666.

²¹ HERRESBACHER Dénes 1926. 11-14., ISTVÁN Imre 1956. 77-79., TÖRKÖLY István 2000. 203-215.

feladatokat is föl vállalt. Közvetlenül a megalakulása után a Földművelésügyi Minisztériumtól egy 172 kötetes *Népkönyvtárat* kapott, melynek állománya az 1940-es évekre meghaladta az 500 kötetet. Új lendületet adott a Gazdakör működésének, hogy 1909-től a falu plébánosa, Herresbacher Dénes irányította. 1911-ben a tagdíjakból és önkéntes adományokból megvásárolták a plébániával szembeni Lapping-féle házat, ahol 1912-től ismeretterjesztő és szórakoztató előadásokat tartottak. 1920-ban az épületet egy színpadi emelvényvel ellátott díszteremmel bővítették, ahol táncmultságokra, bálakra, színelőadásokra kerülhetett sor. A Gazdakörben folytatott közművelődési-tevékenység – szak-, színi- és ismeretterjesztő előadások tartása – 1941-től újabb lendületet vett. Nem lenne teljes a szervezet sokszínű működésének bemutatása, ha a már említett mezőgazdasági szakelőadásokon túl nem emlékeznénk meg a gazdaközösség érdekében vállalt egyéb tevékenységekről. A Gazdakör több szaklapot járatott, segédkezett a tenyészállatok beszerzésében, mezőgazdasági gépeket szerzett be, gabonafelvásárlási részleget nyitott, valamint italmérési és dohányárusítási jogot váltott ki. Érdemes és tanulságos felsorolni azokat a tevékenységi köröket, társadalmi értékeket és a Gazdakörön belül működő csoportokat, részlegeket, amelyeket a Gazdakör „családfájának” rajza mutat, s amelyek a szervezet céljait, „ars poeticá”-ját is kifejezik, tükrözik. Tevékenységi körök, csoportok, részlegek: méhészet, gyümölcsészet, baromfitenyésztés, állat- és egyéb biztosítási szövetkezet, iskolai takarékpénztár, mezőgazdasági munkás cselédpénztár, fogyasztási szövetkezet, raktárszövetkezet, tejszövetkezet, ingyen tanácsadás, olvasókör, daloskör, előadások, felolvasások. Társadalmi értékek: takarékoság, józanság, vagyonosság, munkakedv, üzleti szellem, megelégedés, háziasság, családias érzés, vallásosság, hazaszeretet, antialkoholizmus. 1922-ben a Gazdakör 150, az Katolikus Ifjúsági Egyesület pedig 80 taggal belépett a *Torontál megyei Bánáti Közművelődési Egylet*be és megalakították annak szajáni fiókját. Az 1940-es évek elején tagja lett a *Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség*nek. 1944-től működése fokozatosan elhalt, 1952-ben nagymúltú épületét is lebontották.

A *Katolikus Ifjúsági Egyesület* 1912-ben alakult. Legfőbb célja az volt, hogy az elemi iskolából kikerülő serdülő ifjak vallásos nevelését a továbbiakban is biztosítsa és a fiatalokat a gazdaköri tagság felé irányítsa. Működése, tevékenysége révén közvetlen kapcsolatban állt a Gazdakörrel. 1913-ban minisztériumi támogatással nemesfűz telepet létesítettek, majd telente vesszőfonó háziipari tanfolyamokat indítottak. Az Egyesület fiataljai a műkedvelő színjátszásnak is szervezői, aktív résztvevői voltak. A Gazdakör rendszeresen átengedte helyiségeit ismeretterjesztő- és színelőadások céljára, sőt az udvaron az ifjúság szórakoztatására kuglipályát létesített. Az 1930-as években sikeres női- és férfikart működtetett és a Gazdakör saját zenekarának tagjai közül is számosan az Ifjúsági Egyesület soraiból kerültek ki. Működését az első világháború megakasztotta, majd a második világháború végleg megszüntette.

Torontál vármegye hatóságainak többszöri felszólítására Szaján falu 1911-ben megalakította *Önkéntes Tűzoltó Testületét*. A tűzvédelmi és tűzrendészeti szerepen túl az egyesület tagjai részt vettek az egyházi ünnepeken, jelenlétükkel emelték azok fényét: húsvétkor díszőrséget álltak a fekvő Jézusnál s míg a harangok némák

voltak, gondoskodtak a mozsárgyúk kezeléséről. A színielőadásokon ügyeltek a rendre. A Gazdakör lebontott épületének helyén 1966-ban felépült a tűzoltólak-tanya. A szajáni Önkéntes Tűzoltó Testület ma is létezik, de a falu rendezvényein, kulturális életében nem játszik tevékeny szerepet.

A szajáni egyesületek életében az első világháború, valamint az azt követő trianoni határmeghúzás, majd a második világháború és az utána kialakuló új politikai-társadalmi-hatalmi berendezkedés hozott jelentős változást, törést. Az 1940-es években a korábban működő szervezetek zöme befejezte tevékenységét. A XX. század derekától az új rezsim által is engedélyezett és támogatott csoportok létez-hettek. A fiatalságnak továbbra is igénye volt a színvonalas szórakozásra és műve-lődésre: a bálakra, táncmultságokra, nótáestekre, színielőadásokra és kirándulások-ra. Ezeket az igényeket – szervezett keretek között – a *Népi Ifjúsági Szervezet*, ké-sőbbi nevén az *Ifjúsági Szövetség* tagjaiként válthatták valóra. Az ő tevékenységük, valamint az 1948-tól működő *Ady Endre Művelődési Egyesület* tagsága igyekezett felújítani – a lehetőségekhez képest – a falu kulturális életének háború előtti arcu-latát. Az újabb, 1990-es évekbeli háború és rendszerváltozás idején, az *Ady* kebeléből önállósulva kezdte meg működését 1992-ben a *Déliab Hagyományápoló és Természetbarát Kör*. A következőkben e két, ma is működő egyesület tevékenysé-gét, napjainkban betöltött közösségi szerepét mutatom be és elemzem.

Ady Endre Művelődési Egyesület

A II. világháború utáni új politikai viszonyok között 1948. március 3-án, fel-sőbb (járási) utasításra 10 alapító tag részvételével alakult meg Szajánban az *Ady Endre Művelődési Egyesület*. Jelen tanulmány keretein belül el kell tekintenem az egyesület több mint fél évszázados történetének részletes bemutatásától, sokkal inkább a főbb tevékenységi területek felvázolására és az egyesület napjainkban betöltött szerepének elemző ismertetésére törekszem.²²

Az *Ady* sokrétű tevékenységét csupán a szervezeti egységek, szakcsoportok számba vétele is mutatja. Főképp a fiatalság számára biztosított programokat az ifjúsági és sport szervezet. Az *Ady* keretein belül folytatódott a faluban korábban is igen jelentékeny színjátzó tevékenység. A népszínművek, egyfelvonásosok és gyermekdarabok mellett bábjátékokkal, nóta- és táncestekkel, irodalmi estekkel szórakoztatták és művelték az egyesület tagjai a falu és a környező települések la-kosait. A zenés-táncos előadásokat a Palatinus Imre népdal- és nótáénekes vezette *Kalász* nevű táncszakosztály tanulta és mutatta be. Fontos még megemlítenünk a képzőművészeti szakcsoportot. A kultúra egyes területeit felölelő szakcsoportok korosztályok szerint tagolódtak. A "régii" *Ady*ra Palatinus Imre e szavakkal emléke-zett: "*Akkor még nem volt színháztermünk sem, csak egy nyolcszor hat méteres terem a régi kulturothonban. Összetákotunk egy színpadot, akkor ott kezdődött, akkor oda szereztem zenészeket, elsőbb egyet, aztán csatlakozott a többi, mög hát*

²² Az Ady Endre Művelődési Egyesület múltját tevékenységi területek alapján csoportosítva, szemé-lyekhez, nevekhez köve tárgyalja TÖRKÖLY István (2000. 219-222.)

ilyen nótásokat. Műsort csináltunk. Így kezdődött. Szajánban nagyon szeretik az előadásokat, különösen a nótásokat. Jöhetett, aki befért. Akkor jobban ment a népszínmű. Vót tánc- és énekcsoport. Én tanítottam a kiscsoportot, nagycsoportot, középcsoportot, az asszonykórust, férfikórust, citorásokat. Jártunk a környező falvakba: Jázovára, Kisoroszra, Bezdánba. Minden környező faluba járunk azóta is. Nagy munkával jár."

A jugoszláv állam által anyagilag támogatott egyesületek életében is fordulópontot hozott az államelnök, Tito halála (1980), ugyanis a civil szervezetek központi-finanszírozása megszűnt. Ekkor következett be az Ady életében is egy kényeszerű elhallgatás. Az egyesület hivatalosan továbbra is létezett, ám tevékenysége, a különféle programok szervezése és előadása gyakorlatilag szünetelt. Ezt a helyzetet állandósította a délszláv háború eseménysora 1991-től. „*A háború alatt lehetni lehetett rendezvényeket csinálni, csak kedve nem vót senkinek. Azt az időt nem kiesésnek mondhatjuk, mer' vótak lépéspróbák, a színdarabra olvasópróbák, de előadás nem.*” (Palatinus Imre)

1992-ben zömmel a korábbi Ady-s tagokból, de az egyesülettől önállósulva jött létre a *Délibáb Hagyományápoló és Természetbarát Kör*. Megalakulásuk körülményeiről, tevékenységükről a későbbiekben részletesen szólok.

Az *Ady* az 1990-es évek derekától – működéséhez állami támogatást is szerezve – tudott újra bekapcsolódní rendezvényeivel a falu, illetve Vajdaság kulturális életébe. Az egyesület vezetője kutatásunk idején a kisoroszi születésű Mészáros István.

Aratóünnep

Az Ady Endre Művelődési Egyesület legfőbb évi rendezvénye az aratóünnep. A Vajdaságban elsőként a felsőhegyi művelődési egyesület rendezett aratóünnepet. Őket követte a szajáni *Ady*, első alkalommal 1995-ben, majd a Bánság és Bácska több települése is csatlakozott e kezdeményezéshez. A szajániak 1995-ös aratóünnepé még faluszinten zajlott. A rendezvény jól sikerült, így a falvak művelődési egyesületei és polgármesterei fontosnak tartották, hogy az egyes települések határán és közösségén túlmutatva, kistáji-regionális szinten is megrendezzék az aratóünnepet. Szaján és Felsőhegy a Vajdaság magyar településeire kiterjesztve, majd magyarországi falvakat is bevonva tette nemzetközivé az egyesületi ünnepet. Az érintett községek egyesületei természetesen kölcsönösen meghívják egymást rendezvényeikre. A szajániak a felsőhegyi aratóünnepen ismerkedtek meg a magyarországi Kecel és Tabdi polgármesterével és aratócsapatával. Azóta rendszeresen járnak e két alföldi faluba is, akárcsak más magyarországi településekre (Csorvás–Békés m., Orc–Somogy m.), sőt megtörtént a kapcsolatfelvétel néhány romániai magyar faluval is.

A Szajánban 2001 nyarán megrendezett „V. Észak-Bánati Aratóünnepség” kétnyelvű (magyar-szerb) meghívójának szövege egyértelműen megfogalmazza a rendezvény célját: „*A rendezvényt a kézi aratáshoz fűződő hagyományok és népszo-*

kások megőrzésére, valamint a rokon egyesületek közötti barátság ápolása céljából hoztuk létre.”

2000 nyarán – anyagi okok miatt – a szajáni Ady Egyesület nem rendezett sa-ját falujában aratóünnepet, de július 9-én részt vett a felsőhegyi rendezvényen.

Felsőhegyre elkísértük a szajáni Ady színeiben versenyző aratókat. Az egész napos eseménysor megfigyelése, interjúk és fotók készítése mellett videokamerával is rögzítettük a verseny mozzanatait.

A szajániak kora reggel, bérelt busszal indultak Felsőhegyre. Fiatalok és idő-sek, asszonyok és férfiak egyaránt jókedvűen, egymást viccesen ugratva, majd nótá-ra gyűjtve utaztak a verseny helyszíne felé. A borongós, hűvös nyári reggelen már az autóbuszon előkerült a tarisznyákból a zamatos bántási házipálinka. Felsőhegyre csöpörgő esőben érkezett meg az autóbusz. A gyülekező csoportokat egy nagy sátor alatt fogadták a szervezők pogácsával, kiflivel és itallal. A Vajdaság számos települése képviseltette magát – mi magunk is ismerősökre bukkantunk: a korábbi évekbeli észak-bántási kutatásaink egyik fontos helyszínének, Majdánnak a csapa-tában. Ők is évek óta rendszeres résztvevői a felsőhegyi aratóünnepnek.

A versenyre nevezett csapatok még mielőtt a mezőre indultak volna, a vendég-fogadó sátor melletti épületben közszemlére bocsátották a falujukban aratás idején hagyományosnak tartott ételféleségeket és italokat. Ugyancsak kiállították az arató-koszorúkat. A mára már sokak által különlegességnek tartott paraszti étkeket, a házi füstölésű sonkát és kolbászt, az ízesített túrót valamint a házikenyeret a verseny után az érdeklődők megkóstolhatták. Szívesen kínálták az aratásból visszatért asz-szonyok a bántási kisüsti gyümölcspalinkát is. A számos kérdést megfogalmazó, fotó- és videofelvételeket készítő kutató sem kerülhette el a megmérettetést – azaz, ahogy a helyiek mondták, hogy: „*van-e egy fityókos a pofája...*”, vagyis egy hajtásra meg tud-e inni egy *fityók* (fél deci ürtartalmú, lefelé hasasodó kis üveg) házipálin-kát.

Nyolc óra után az egyes települések csapatai lovas fogatokkal, traktorokkal és autóbuszokkal indultak a határba, a kijelölt gabonaföldre. Minden „aratóbanda” kapott egy számot, ennek alapján foglalhatták el a sorsolással juttatott parcellákat, a verseny színhelyét. Szaján – egyedülként a többi résztvevő között – öt csapattal nevezett: a két női csapat korosztály szerint, a fiatalok két csapata nemek szerint oszlott meg, ötödikként pedig az erejük teljében lévő férfiemberek képviselték a falut. A legidősebb versenyző 78, a legifjabb 12 éves volt. A „színpad”, ahonnan a program irányítása történt, egy teherautó platója volt. Innen hangzottak el a mikro-fonba mondott, kihangosított köszöntő- és megnyitó beszédek, melyek a csapatok-nak sok sikert, a vajdasági termelőknek pedig a jövő évre még több búzát kívántak. Saját versével üdvözölte – felgyógyulása alkalmából – a résztvevőket a szajáni Gubacskó Margit, aki egy korábbi aratóverseny résztvevőjeként szívinfarktust ka-pott. Jelképesen ő és Rózsa László nyitották meg a többször hangsúlyozott *hagyomán-yos* jelzővel illetett aratóversenyt az egyik parcella sarkán néhány kaszavágás-

sal.²³ A „munkához” a zenekar biztosította az állandó jókedvet. Minden csapat a területe mellett elhelyezte az aratók reggelijét, lehetőleg úgy, ahogy azt néhány emberöltővel ezelőtről tudták, látták, hallották. A zsűri a pontozáskor az *eredetiség, hagyományosság és hitelesség* szempontjai alapján rangsorolt. Ezt az elvárás a résztvevők is tudják, s meg is fogalmazták: *„A röggeli kinn a földbe. Azt kötelező hozni. Kockás konyharuhába’ vagy szakajtóruhába’, és akkor kis kulacsból itták a pálinkát. Mindent kötelező hozzá hozni: szalonnát, vöröshagymát, túrót, mög ilyen dógokat, amit valamikor is öttek az embörök. Vannak olyan szabályok, hogy nem szabad plasztik kulacsból inni a vizet, hanem miben vitték valamikor a vizet, hogy vitték, mi volt a szerszám? Minél inkább az eredetiségre törekedjünk. Ugyanúgy, ahogy régen vót: kacatos ruhába’, fótos ruhába’, meztláb, marokszedő kuka fából, korsó, miné’ régebbi, úgy osztályoz a zsűri.”* A több ízben is körbejáró bírák valóban ilyen szempontrendszer alapján pontoznak. Fontos az öltözék, a lábbelítől (vagy éppen a meztlábától) a kalapig, számít az élelem, az edények és természetesen fontosak az aratáshoz használt munkaeszközök is.

A versenyfeladat az aratóbandák számára többretű: az ún. hagyományos aratás, marokszedés és kereszttrakás mellett nevezhettek a csapatok gyorsasági kaszálásra is. Ezt követi a meztlábás tarlófutás, a kötélhúzás, a szkanderverseny és az ún. parasztbirkózás. Ez utóbbiak – kezdve a gyorsasági kaszálástól – már olyan, mondhatjuk: *populáris* elemei az aratóversenynek, amelyek a hagyománynak tekintett egykori gyakorlathoz egyáltalán nem köthetők, csupán szórakoztató részei az eseményeknek, s egyben a hagyományalkotás, a közösségi és közösségek (egyesületek) közti kapcsolatoknak, az önmeghatározásnak az eszközei. Ugyancsak ezt erősíti a közös ebéd (birkapörkölt), ami után a zenészek asztalról-asztalra járva húzzák a nótát. A program az eredményhirdetéssel zárul: a helyezettek a 2000. évi felsőhegyi versenyen a különféle ajándécsomagok mellett lisztet kaptak teljesítményük díjazásaként.

A felsőhegyitől némileg eltér a szajáni aratóünnep forgatókönyve. Az események sora reggel 7 órakor indul a fúvósok és a népviseletbe öltözött táncosok fölvo-nulásával. A szajáni ünnepen rendszerint 30 aratóbanda vesz részt a Vajdaság magyar és szerb népességű településeiről. 9 óra tájban mennek ki aratni a mezőre a csapatok hagyományos öltözetben, a jellegzetes ételféleségekkel; fiákeren, kombájnnal, traktorral, lovaskocsin. A feladat: megszabott idő alatt két kereszt búzát kell *„rendbe tenni”*. A búzatáblát, ahol a verseny zajlik, vagy a szövetkezet, vagy valamelyik gazda ajánlja föl erre a célra. A földterület kiválasztása már a vetésnél megtörténik. A szervezők figyelme – a hitelesség, eredetiség és hagyományosság kritériumait szem előtt tartva – arra is kiterjed, hogy a parcellába régi magyar fajta búza kerüljön. A 2-3 hold nagyságú területet az egyesület tagjai munkálják meg: trágyázzák, szántják, bevetik – s természetesen a verseny során learatott búza is az egyesület tulajdonát képezi, illetve, ha a felajánló magángazda volt, akkor számára

²³ Az aratás ilyen, vagy ehhez hasonló szimbolikus megkezdésére több adatot tudunk felsorakoztatni a Kárpát-medencei magyarság és a nemzetiségek népi kultúrájából.. V.ö.: BALASSA Iván 2001. 384., MÁNDICS Mihály 1992. 141.

1. kép. Szajániak az aratóversenyen (Felsőhegy, 2000.)

2. kép. Szajáni aratópárok hagyományos öltözetben (Felsőhegy, 2000.)

a verseny keretében ezt a területet a rajta termett gabonamennyiséggel együtt ingyen takarítják be, pontosabban takarítatják be a résztvevő csapatokkal. A munkát, a versenyt közös ebéd, majd szentmise követi. Utána rendszerint valamilyen helyi sajátosságot reprezentáló program következik, pl. fotókiállítás: képek az egykori szajáni aratásokról és a népélet más területeiről, vagy hímzések, népi textilek bemutatása. Az egész napos rendezvény eredményhirdetéssel (díjként vetőmagbúzá, lisztet, házikenyereket osztanak ki) és „*gálaesttel*” zárul: a résztvevő csapatokkal érkezett zenekarok, táncsoportok szolgáltatják a közös esti műsort.

– Az egykori aratási szokások, aratóünnep új formában való megjelenése, új közösségi funkcióval való feltöltődése a két világháború közötti időszakban induló, napjaink megváltozott társadalmi körülményei közepette pedig még markánsabban megjelenő folyamat. Jó példa erre Mándics Mihály leírása a bunyevácok aratóünnepének megváltozásáról, aratóbállá, majd idegenforgalmi látványossággá való átalakulásáról.²⁴

Az Ady egyéb kulturális tevékenysége

„*A tavalyi évben ötvennyolcszor tartottunk előadást. Kórusokkal, táncosokkal, de volt irodalmi est is.*” – értékelte 2000-ben az egyesület elmúlt évi teljesítményét Palatinus Imre. Az egész Vajdaságban ismert népdal- és nótáénekes fáradságot nem ismerve, évtizedek óta egészen napjainkig tanítja és neveli a falu fiatalságát a zenei és tánc kultúrára. Szájában és környékén, valamint a szajáni kirajzások helyszínein hangszalagra rögzítette az öregek emlékezetéből előcsalt dalkincset. Értékmentő és -átörökítő célzattal ezt a repertoárt igyekezett és igyekszik megismertetni az ifjabb generáció tagjaival. Ének- és táncsoportokat szervez és vezet, citerazenekart működtet, természetesen más szakemberek, tanárok és saját tanítványai bevonásával. Vannak olyan, még iskolába sem járó gyerekek, akik már kiválóan verselnek, énekelnek. A fiatal táncosok és *citorások* a 13-19 éves korosztályból kerültek ki (2000-es adat). A citerazenekart a becei Micsik Béla tanította, mára már Domonkos Norbert (sz: 1981) a citerások vezetője és egyben betanítója. Az irodalmi előadásokat, zenei esteket többnyire az ünnepnapokon szervezik, ekkor jobban ráér a falu lakossága.

Palatinus Imrének az országban és a világban számos tanítványa él, akik legalább egy-egy karácsonyi képeslappal köszöntik azt az embert, aki pályájukon egykor elindította őket.

Rendszeresen részt vesz az Ady férfi és női kórusa a falu ünnepein. Műsort adnak a már említett aratóünnepen. A Szent István-napi búcsú alkalmával a templomban énekelve emelik a falu talán legfontosabb tradicionális ünnepének fényét.

Az egyesület vezetősége és tagsága törekszik arra, hogy a már „bejártott”, évről-évre megrendezett programokon túl újabbakkal színesítse a falu és a délvidéki magyarság kulturális életét. Ezek a rendezvények is természetesen szorosan kap-

²⁴ MÁNDICS Mihály 1992. 143-144. A leírtakat v.ö. a 16. lábjegyzettel hivatkozott szöveggel.

csolódnak Szaján társadalmi, gazdasági és kulturális sajátosságaihoz, a település múltjához, az ún. hagyományos paraszti értékrendhez és életformához.

Új kezdeményezésként az *Ady* vállalta fel a Szajánból elszármazottak találkozójának, összejövetelének megszervezését. Ennek előzményeként a „*Szép szajáni lányok...*” című programot kell megemlítenünk, ami a Szabadkán élő, egykor elvándorolt szajániak által kezdeményezett és megrendezett találkozó, ahol természetesen Szaján falu és az *Ady* is képviseltette magát.²⁵ Szajánban „*Visszatérek csöndes kis falumba...*” címmel várja vissza a falu lakossága és az egyesület tagsága a helyi születésű, de már másutt élő szajániakat – a szomszédos településektől egészen Ausztráliáig – egy közös vacsorára, beszélgetésre és táncrea.

A Bácska és Bánság számos településén, így Szajánban is az egyik legfontosabb termesztett növény a dohány volt.²⁶ Szerepe a gazdálkodás szerkezetében még ma is jelentékeny. Ennek kapcsán fogalmazódott meg az az ötlet, hogy az aratóünnephez hasonlóan, a dohány köré is szervezzenek egy ünnepet, versenyt, bevonva a környék szintén dohánytermesztő településeit. A tervek szerint a rendezvény a palántaneveléssel, az ujjal vagy fúróval való ültetéssel kapcsolatos ismereteket, valamint a dohánylevelek fűzésétől a lecsomózáson át a cigaretta sodrásáig és elszívásáig terjedő gyakorlatot tenné a falvak közti megmérettetés tárgyává. A szigorúan a dohányhoz kapcsolódó szakmai vetélkedést egyéb, populáris programok egészíték ki: mint pl. a sörívő- vagy palacsintaevő verseny.

Délibáb Hagyományápoló és Természetbarát Kör

Az egyesület 1992. november 23-án alakult meg 20 alapító taggal. A törvények értelmében az alakuló ülés hivatalos jegyzőkönyvét szerb nyelven, az alapszabályt pedig – amit 1996-ban módosítottak – szerbül és magyarul készítették el. A *Délibáb* vezetője: B. Varga Viktória óvónő. Az egyesület ma csaknem 150 tagot számlál, a programok szervezésében és lebonyolításában a tagság kb. egyharmada vesz részt aktívan.

B. Varga Viktória a Bácskából, a Topolya és Újvidék között fekvő Kuláról került 1970-ben Szajánba. Férjével, B. Varga László tanárral együtt rögtön bekapcsolódtak az *Ady* munkájába. Az *Ady* vezetőségében azonban az új ötletek, tanácsok és javaslatok nem találtak olyan visszhangra, ahogy azt a frissen idekerült, fiatal, kezdeményező és szervező szándékú értelmiségiek elvárták volna. 1980-ban a fentebb már emlegetett okok és körülmények következtében az *Ady* aktivitása alábbhagyott, szünetelt. Fordulópontot jelentett az 1991-es esztendő, a délszláv háború kezdete. Ennek hatására, következményeire B. Varga Viktória így emlékezett: „*Mikor kitört a háború, a magyarságnak össze kellett tartani, vitték a fiúkat innen is százasaival katonának, és akkor úgy láttuk, valami kell! Akkor az Ady Endre keretén belül a*

²⁵ Az 1950-es évek legvégétől kezdődően a '60-'70-es években számos szajáni család költözött – munkalehetőséget keresve – Szabadkára. Többen a város *Bajai szőlők* nevű városrészében vásároltak házat, s el is neveztek ezt a környéket *Kis-Szajánnak*.

²⁶ A török hódoltság idején elpusztult települést a XIX. század első két évtizedében szegedi és Szeged környéki dohánykertészek (*gányók*) telepítették be. BÁLINT Sándor 1970. 88.

magunk módján én kiharcoltam, hogy csináljunk egy műsort. És akkor népviseletet szereztünk; ez volt az az időszak, amikor fontos volt, hogy ne féljünk, fogjunk össze, mi, magyarság; kellett valamit csinálni!” Annak ellenére, hogy voltak, akik féltek attól, hogy ha magyar műsort csinál az *Ady*, elviszik őket, B. Varga Viktória megvalósította szándékát: 1991 őszétől 1992 tavaszáig számos alkalommal rendeztek magyar kultúresteket Szajánban.

1992-ben, a pluralizmus jegyében lehetővé vált civil szervezetek alakítása Jugoszlávia területén. Ezzel élve, mintegy fél éves előkészítő munka után, '92 novemberében hivatalosan megalakult az *Ady* Endre-Művelődési Egyesülettől immár függetlenül működő *Déli*báb Hagyományápoló és Természetbarát Kör. *„Nem volt ruhánk, semmink nem volt. '92-ben az Ady nem működött, ezért sokan hozzánk társultak. Akkor nem volt kettős tagság, ma már van. Az össz' kulturélet rajtunk múlott.”* – emlékezik B. Varga Viktória. Az új kultúregylet önmagában véve is igen jelentős rendezvénye 1993-ban a Szent István-nap megünneplése volt. Az egész vajdasági magyarság köréből egyedülként a szajáni *Déli*báb tartott ünnepi megemlékezést magyar államalapító szentükről. Az eseményen mintegy félezeren vettek részt a Vajdaság számos magyarlakta településéről.

A *Déli*báb két legjelentősebb évi rendezvénye a tojásfestő verseny, valamint a kenyér és péksütemény kiállítás és szentelés. Mindkettő ünnepet elsőként ők hirdették és rendezték meg a Vajdaságban. *„Most már annyi helyen van Vajdaságban, és szép dolog, nem kell irigykedni, rendben van, a magyarság annál jobban egy kicsit összefog. Átvették, ötletet kaptak, de miért ne?”* (B. Varga Viktória) Mindezek mellett számos regionális szintű ünnepi program résztvevői, házigazdái, ugyanakkor több, csupán a szűkebb tagságot egységbe fogó közösségi alkalom megszervezői. Programjaikat éveken át kizárólag a saját erejükből felkutatott támogatók segítségével tudták megvalósítani, 1998-tól ez kiegészült némi községi pénzkerettel is. A rendezvények, ünnepek többségének az óvoda és a művelődési ház ad otthont.

Tojásfestő verseny

A *Déli*báb, működésének első évétől, azaz 1993-tól, minden esztendőben húsvét előtt, a virágvasárnapot megelőző szombaton rendezi meg a tojásfestő versenyt. Csupán egyetlen évben, 1999 tavaszán, Jugoszlávia bombázásának idején maradt el ez az egyesületi program.

A tojásfestésen a *Déli*báb tagjai mellett meghívott vendégként számos vajdasági település művelődési egyesületének tagsága, képviselője is részt vesz: a versenyzők száma legtöbbször eléri a 130-150 főt. Az ünnepélyes megnyitón a húsvéti szokásokról, a tojásnak, mint szimbólumnak a különböző népeknél betöltött szerepéről hallhatnak ismeretterjesztő igényű összefoglalást a jelentkezők és érdeklődők. A résztvevők különböző kategóriákat alkotnak életkor szerint (gyerekek, fiatalok, felnőttek). Ugyancsak elkülönülnek a más-más technikát alkalmazók. Vannak, akik „hagyományos módon” szép formájú levelet helyeznek a tojásra, majd harisnyába húzzák és vöröshagyma száraz héjából készült főzetbe mártva színezik. Mások a „viaszos díszítést” alkalmazzák. Megint mások „fúvott tojást” készítenek. Nem

csupán a magyarok, hanem a környező vajdasági településeken élő szerbek is képviseltetik magukat a rendezvényen. A festés és díszítés mellett az elkészült tojások bemutatásának, kiállításának a módja is része a versenynek. A cél minden esetben a hagyományosságra, természetességre való törekvés (a hímes tojást szöttes terítón vagy vessző kosárkában fűre helyezve bemutatni). Minden kategóriában három díjat osztanak. A helyezést elért versenyzők ajándékai rendszerint a szponzorok által felkínált tárgyak, termékek (pl.: kerámia, falióra, sampon, szappan, sóprű). A programot a meghívottak tiszteletére készített közös vacsorával – rendszerint valamilyen bográcséttel – zárja a szajáni egyesület. Az elkészült tojások egy részét a készítők a szajáni néprajzi-helytörténeti gyűjteménynek adományozzák, a többi pedig az egyesület évről-évre Kikindán állítja ki. A *Délibáb* a húsvéti tojásfestő verseny szervezéséért és az ott készült hímes tojásokért 1995-ben, a Jugoszláv Gyűjtők Nemzetközi Kiállításán mesteroklevelet kapott.

Kenyér és péksütemény kiállítás és szentelés

A *Délibáb* másik fő ünnepi rendezvénye, amelyre ugyancsak az egész Vajdaság területéről érkeznek vendégek, az 1994 óta minden évben többnyire július első felében megrendezett kenyér és péksütemény kiállítás és szentelés. 2000. július 7-8-án résztvevő megfigyelőként követhettük végig az eseményt a kenyérsütéstől a programot lezáró ünnepi ebédig.

Szajánba érkezésünkkor – két nappal a kenyérünnep előtt –, elfoglalva szállásunkat és „bázisunkat” a plébánia épületében, rögtön értesültünk a hétvégére tervezett rendezvényről és természetesen tapasztaltuk a jeles egyesületi és egyben faluközösségi eseményre való készülődést is. A kenyérsütésre vállalkozó asszonyoknak már péntek éjszaka el kellett kezdeniük a munkát, hogy a szombat délelőtt kezdődő ünnepen friss házikenyeret helyezhessenek a közönség elé. Célunk az volt, hogy eljussunk egy ilyen házhoz, ahol még hagyományos módon, kemencében sütik a kenyeret. Mivel az egész művelet éjszaka zajlott, mi pedig akkor még idegeneknek számítottunk a faluban, természetes, hogy csak házigazdánk, Pósa Gyula plébános és házvezetőnője, Veronka közbenjárása nyomán sikerülhetett a szabadkozásokat elhárítani és az irántunk való bizalmatlanságot eloszlatni. Így jutottunk el végül Krizsán Erzsébethez. 1941-ben született, 18 éves korában sütött először kenyeret, azóta, a mai napig, minden héten süt a családnak. Mint megtudtuk, ő az egyetlen a faluban, aki nem üzletben vagy péktől vásárol. *„Én mindig sütök. Vasárnap az kivételes, akkó nem sütöttünk. A vasárnap parancsolt ünnep, mink katolikusok betarcsuk.”*²⁷

A megbeszéltek szerint péntek este 11 órakor, videokamerával, fényképezőgéppel és magnetofonnal felszerelve érkezünk meg Krizsánék házához. Ekkor kezdődött a kenyérsütés a kovászolással. Aztán hajnali kettőre újra visszamentünk,

²⁷ Már kenyérsütésre alkalmas, jó állapotban lévő kemence is kevés van a faluban. A kenyérsütés a délszláv háború idején, a '90-es évek derekáig – a szükség teremtette helyzetben – egy rövid időre kényszerű gyakorlattá vált.

s a dagasztástól a kemence szárízikkal való befűtésén át egészen a kiszült, megmosdatott kenyérig követtük a munkafolyamatot. Bözse néni nem kimondottan a kenyérünnepe miatt sütött, bár, mint elmondta, egy nappal korábban elfogyott a házi kenyér, boltban kellett kenyeret vásárolnia, hogy az újabb sütés időpontját az ünnephez igazíthassa. Nem akart nevezni: az egyesület elnöke, Viktória, valamint szomszédasszonya rábeszélésére szánta el magát. „*A hagyományt őrizni köll. Ez az Eszti néni tegnap mondta: Komaasszony, én ötven év óta harcolok a Szaján hagyományáért. Nem szabad, hogy elveszjön, ezt muszáj az utódok örökíjjék...*” Jelenlétünk nem-feszélyezte, mindent ugyanúgy csinált, mint amikor csak a családnak süt. A mennyiségen sem változtatott: 12 kg lisztből két kicsi és három nagy kenyeret és természetesen lángost készített, a legszebbre sikeredett nagy kenyeret vitte a kiállításra.²⁸

A VI. kenyérszentelő és péksütemény kiállítás szombat délelőtt, a helyi művelődési ház előtt, B. Varga Viktória köszöntő beszédével indult. A *Déli*báb vezetője, hangsúlyozva a gabona és a kenyér fontosságát a nép életében, köszönetet mondott a földművesek, aratók, molnárok, háziasszonyok és pékek egész éves munkájáért. A megnyitó két nyelven (magyar–szerb) zajlott, hiszen a meghívottak és a zsűri tagjai között egyaránt voltak szerb nemzetiségű vendégek. Az ünnepi műsor keretében a népviseletbe öltözött szajáni óvodások mutatkoztak be versmondással, gyermekjátékok előadásával. Ezt követően a művelődési ház termében minden érdeklődő megcsodálhatta a kiállított finomságokat. Az ünnepi rendezvényre több környékbeli település háziasszonyai, pékjei is neveztek készítményeikkel (így pl. Kisoroszról, Csókáról, Tiszahegyesről, Tiszaszentmiklósról). A hagyományosnak mondható házi kenyerek, cipók, kalácsok, lepények és rétesek mellett számos olyan újabb, a háziasszony egyéni ízlését, kísérletező kedvét és kreativitását tükröző süteményféle díszlett az asztalokon, mint például a szezámmagos kifli, a palacsinta, valamint különböző krémes és gyümölcsös sütemények. Nemcsak összetételüket, de kidolgozásukat, alakjukat tekintve is igen sokfélék voltak a finomságok. Legfőképpen a kelt tésztafélékből formáltak különféle figurákat, így a kisorosziak pl. malacfejet.

²⁸ Krizsán Erzsébet, úgy érezzük, hamar bizalmába fogadott bennünket. A kenyérsütés munkafázisait mindvégig magyarázta számunkra, de ezen túl a mindennapi problémák, a család, a politika egyaránt szóba került. Maga a kenyérsütés menete és a közben zajlott beszélgetés is megérdemelné a részletes ismertetést, ám ez témánkon túlmutatna, ugyanakkor a terjedelmi korlátokat is szétfeszítené. Mégis hadd legyen szabad példaként a hagyományozódás folyamatára és a hagyomány továbbélésére, működésére, néhány szokás- illetve hiedelemszöveget idéznem, amelyek a beszélgetés és a munka közben spontán módon kerültek felszínre: –*”Mire nekifogok dagasztani, negyed három. Főkelek, mögmosdok. És ez is lényeges vót régen, hogy mindig mikor az asszony fölkel dagasztani, mög kell mosdania, fejét be köll kötni. Ez szertartásszerű vót valamikó.”* –*”Tizennyóc éves koromba sütöttem legelősző. Mondta az én anyám: addig kő a kenyeret dagasztani, még a gerendáru nem csurog a víz. Egyre néztem, hát mikó folyik rúla? És tiszta víz vótam, a homlokom...”* –*”Az anyám mondta, mikor Jézust kivégezték, körösztre feszítették, Mária kereste, és mikor mögtudta, elszédűt. Egy asszony kenyeret sütött és annak a szagára föléledt Mária. És azt mondta: Áldott legyen az az asszony, aki nagypénteken kenyeret süt. Az anyám is sütött mindig nagypéntökön.”* –*”Az anyántú hallottam, hogy azé köll lángost sütni, mer az angyal meg az ördög veszekszik: az ördög mondja, hogy nem löszz lángos, az angyal meg hogy legyen! Oszti azé sütünk, hogy az angyal örüjjön. Hogy igaz vagy nem igaz...”*

3. kép. B. Varga Viktória a tojásfestő versenyen készült tojásokkal

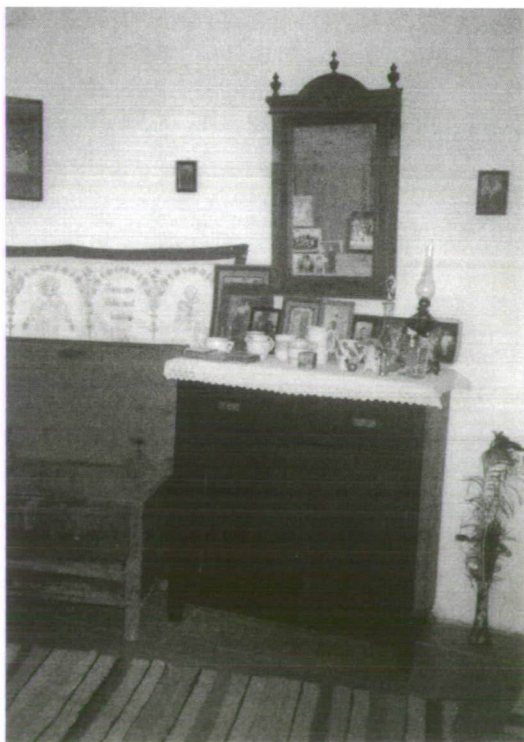

4. kép. Péksütemény-kiállítás (Szaján, 2000.)

5. kép. Kenyérszentelés
(Szaján, 2000.)

6. kép. Szobarészlet
a helytörténeti-néprajzi
gyűjtemény kiállításán

Voltak, akik házi száraztésztát vagy tarhonyát hoztak – azt mondhatjuk tehát, hogy minden, ami lisztből készült, helyet kaphatott a kiállításon és versenyen. Itt is fontos szempont volt a kiállítás módja. A fehér abrosszal leterített asztalokon többnyire cseréptányérokra vagy vesszőből font kosárákba helyezték a kalácsokat, süteményeket, díszítésül búzakalászt, szitát, cserépköcsögbe rakott élő napraforgót használtak.

A zsüri tagjai (kikindai élelmiszer- és sütőipari szakemberek) elsőként a legzebbnek ítélt házikenyeret választják ki, amit a szentmise keretében megszentel a szajáni plébános. (Szerencsés körülménynek mondható, hogy 2000-ben éppen Krizsán Erzsébet kenyereit választották szentelésre.) A szentelésre a korábbi években nem a templomban, hanem a kultúrotthon előtt került sor. A kenyérszentelés a profán közösségi ünnep szakrális, vallási tartalmú mozzanata. A megszentelt kenyeret az asszonyok még a templomban felvágják és a jelen lévő híveknek egy-egy darabkát adnak belőle. A szentmise után a művelődési házban történik meg kategóriánként a hivatalos eredményhirdetés és díjátadás, a szponzorok által felkínált ajándékok kiosztása.

A nap záróprogramja a felszabadult, jó hangulatú közös ebéd, ahol a résztvevők száma megközelítette a kettőszáz főt. A főzés előkészületeiben (az alapanyagok megtisztítása, aprítása), a terítésben és a felszolgálásban néhány fiatalabb házaspár segítkezik, természetesen a *Déliab* tagságából. Az óvoda udvarán hatalmas bográcásban már reggel óta rotyogott a sertéspaprikás. A húsétel elkészítését férfiember vállalja, olyan specialista, aki más alkalmakkor: lakodalomban, halotti torban is gyakorta szokott főzni. Az alapanyagot jelentő disznót a helyi halgazdaság tulajdonosa ajánlotta fel. És hogy az ebéd utáni édesség se maradjon el, a kultúrházban a kiállított süteményeket a vendégek fogyaszthatták el.

Összejövetel, ünnepek az egyesület tagsága körében

A naptári év több jeles napjáról, egyházi ünnepéről megemlékezik a *Déliab* tagsága szűk körben, saját rendezvényként, esetenként a faluközösséget is bevonva. Ezeket nem feltétlenül minden egyes esztendőben rendszeresen szervezik, csupán alkalomszerűen. Ilyen volt a korábbi években néhányszor megrendezett, vetélkedővel egybekötött vidám farsangi multság, bál. Az egyesület hölgy tagjai zártkörű, vidám nőnapi összejövetelt is tartanak, ahová nem nagyon engedik be a férfiakat. Megemlékeznek a magyarság nemzeti ünnepéről, március 15-éről is: a *Déliab* fiataljaihoz a magyartanár, a plébános is csatlakozik, közösen felkeresik a korábban rendbetett, gondozott honvédsírt, koszorút helyeznek el, a fiúk elszavalják a *Talpra magyar!*-t s közösen eléneklik a magyar Himnuszt. Volt olyan év, amikor ezen a napon a plébános felkérte a híveket, hogy mise után közösen vonuljanak a temetőbe az 1848-as szabadságharc emlékére imádkozni. Húsvétra is másorral készül az egyesület, ezt a templomban mutatják be. Több alkalommal játszottak a gyerekek pünkösdkor, a szentmise után a templom előtt pünkösdlőt. Nyáron, a paraszti munkák idején kevesebb idő jut a gyakoribb összejövetelekre, ekkor a legnagyobb feladatot az egyesület tagsága számára a már bemutatott kenyérünnep megrendezé-

se jelenti. A betakarítás utáni téli napok ismét alkalmasabbak a közösségi életre. A karácsonyi ünnepkörben Luca-napján jön össze rendszeresen a *Délibáb* tagságának egy része. Ez hasonlóan a nőnaphoz, megint az asszonyok ünnepe: „*Ilyenkor este összejövünk egy kis vidámsággal...ugye szokás Luca-napra pogácsát sütni. És akkor ki milyen pogácsát süt, azt összehozzuk az óvodába. Úgy szoktuk csinálni, hogy férfiak nem jöhetnek, mert ez csak ilyen boszorkányoknak való dolog. És akkor összemegyünk, iszunk egy kis házipálinkát is, vagy valamit. beszélgetni szoktunk azokról a dolgokról, hogy hogy is volt az régebben. Mit tartanak erről a napról, mit kell ilyenkor csinálni. Nem szabad varrni, mert bevarrjuk a tyúkok fenekét, nem fognak tojni, hanem hajnalban kell piszkafával a tyúkolban piszkálni, hogy mit is kell mondani: Az én tyúkom toj, toj, toj, a szomszédé mög koty, koty, koty. Hogy csak az enyém tojjon.*” Karácsonyra ugyancsak műsorral készülnek, a gyerekek betlehemes játékot adnak elő, a felnőttek karácsonyi énekeket tanulnak és ezeket énekelik az éjfél misén.²⁹

Nem az egykori jeles napok felelevenítését, hanem a hagyományos kultúra, népi tudás hétköznapi elemeinek a továbbörökítését jelentik és egyben a közösség összetartozását erősítik azok az alkalmak, amikor az asszonyok közös rétecsütés, szárasztésza-csinálás céljából jönnek össze. Ilyenkor a jóízű beszélgetések mellett a fiatalabbak elleshetnek, megtanulhatják a sütés-főzés egyes fortélyait.

Helytörténeti, természetbaráti és egyéb kulturális tevékenység

A kör hagyományápoló, helytörténeti-néprajzi tevékenységének eredménye a szajáni faluház létrehozása. 1993-ban a *Délibáb* a Helyi Közösség Tanácsától megkapta az engedélyt, hogy a plébániával csaknem szemben álló, korábban üres Sárközi-féle házban (az egykori kántorházban) helytörténeti-néprajzi gyűjteményt rendezzen be. „*A tájház tárgyait úgy szedtük össze, hogy házról-házra mentünk, kihirdettük, kiplakátoltuk, ez eltartott néhány hónapig és azóta mindig hoznak valamit. '93-ban kezdtük, '94-ben volt a megnyitója. Az emberek örülnek annak, hogy látják, ott van az ő tárgyük is.*” – emlékszik B. Varga Viktória. „*Az óvónéni járta a házakat. Kőcsögöt, rokkát, öreg csészéket, csiholót, bőszárú gatyát, törölközőt adtam, a dohánylocsolót is odaadtam. Pártolom a Délibábot, a hagyományt át kell adni!*” (Csömöre Eszter) A gyűjtemény, a környező településeket is számbavéve, egyedüli, másutt hasonló kezdeményezésről nem tudunk. A faluházban megtekinthető az adományozók névsora: a kiállított tárgyak többsége 77 szajáni család ajándéka, emellett a szomszédos falvakból: Padérről, Adárról és a ma már szinte teljesen szerb népességű Tiszahegyesről is kerültek szép tárgyak a gyűjteménybe. A gyűjtőmunka külön érdeme, hogy a tárgyak mellett az írott dokumentumok és a fotók megőrzését is igyekeznek megvalósítani. A tojásfestéskor már említett mesterokle-

²⁹ Az 1970-es évek elején KATONA Imre és TÓTH Ferenc felderítő jellegű gyűjtéseiből értesülhetünk a Szajánban akkor még legalább az emlékezet által fennmaradt jeles napi szokásokról. Ezen adatok rámutatnak, hogy a farsangi, húsvéti, pünködsdi, Luca-napi és karácsonyi szokáselemek emléke még fellelhető volt a faluban. (KATONA Imre 1974.) E folyamatosság biztosítása illetve a már elfeledett hagyományok újbóli felelevenítése szempontjából is fontos a *Délibáb* ezen tevékenysége.

vél átadásával egyidőben (1995) B. Varga Viktória a faluház létrehozásáért vehetett át elismerő kitüntetést. Az épület felújításra szorul, de mivel nem a *Déliabáb*, hanem a Helyi Közösség tulajdona, pályázati támogatást nehéz szerezni rendbetételéhez.

A gyerekek számára szervezett honismereti és természetbaráti-természetismereti programok egyazon célból és szándékból táplálkoznak: ez pedig nem más, mint a szülőföld és környéke minél alaposabb megismerése, megismertetése. Nyári táborok keretében fedezhették fel a kisiskolás korú gyerekek a falu határában termő gyógynövényeket, azok hasznosítási lehetőségeit, a madarakat, a gólyafészkeket és a vizeket. Az 1998-ban rendezett néprajzi táborban a 7-8 éves korosztály ismerkedhetett Szaján múltjával és hagyományaival. A kézműves tevékenységek iránt érdeklődők bőrrőz, gyöngyfűző, nemezeli táborokban fejleszthették képességeiket. Ugyancsak a gyerekek bevonásával gyűjtötte össze B. Varga László és Viktória a településen élő családok körében használt ragadványneveket (csúfneveket) valamint Szaján határának földrajzi neveit.

Az egyesületen belül tánc-, ének- és szavalóköri működik. Mindhárom gyermekcsoport, mellettük asszonykórus is tevékenykedik. A fiatalok, akik sajnos a falu egész népességét tekintve egyre kevesebben vannak, az idősebbektől tanulnak. 1997-ben a *Gyöngyösbokrétán* szép eredménnyel szerepelt a szajáni fiatalok csoportja. A bemutatkozást komoly tanulás és munka előzte meg: koreográfus irányításával készültek fel a rangos eseményre.

A *Déliabáb* kulturális tevékenysége kapcsán feltétlenül szólnunk kell az irodalmi programokról. A helybeli, évente 3-4 alkalommal megrendezett irodalmi találkozók mellett a Kálmány Lajos mesemondó verseny elődöntőjének szervezési jogát is több ízben elnyerte a *Déliabáb*. A májusban, még pünkösd előtt sorra kerülő rendezvényen a 3-4 évesektől az idősekig minden korosztály tanúbizonyságot tehet tudásáról, tehetségéről. A verseny döntőjét Zentán rendezik.

A fiatalság helyzete, kulturális és közösségi élete

Kutatásaink során felfigyeltünk a fiatalok szerepére, részvételére az egyesületi életben. A Szajánban töltött idő alatt sok személyes találkozás és beszélgetés során kaptunk képet e korosztály helyzetéről, lehetőségeiről és a jövőre vonatkozó elképzeléseiről, dilemmáiról. E kérdéskör önmagában egy terjedelmes tanulmány anyagát adhatná. Itt csupán néhány főbb jellemzőt emelek ki.

Talán a két egyesület bemutatása során már kirajzolódott, hogy a fiatalok nevelése, jövőképük kialakításának segítése, a magyar kultúrával (irodalommal, zenével, tánccal) való megismertetésük és megszerettetésük mind az *Ady*, mind pedig a *Déliabáb* számára felelősséggel vállalt feladat. E munka már az óvodás korú gyerekeknek a különböző műsorokba való bevonásával megkezdődik, majd az ének-, tánc- és citeracsoportokban történő részvételükkel folytatódik, teljesedik ki. Fontos nevelő és összetartó erő a 6-14 éves korosztály számára a hitoktatás. A fiatal hittanár, Kovács László, Csókáról jár át órákat tartani. Megfigyelve egy hittanórát, meggyőződhattünk arról, hogy egy-egy ilyen alkalom nem csupán a katolikus vallás ismeretanyagának átadását jelenti a gyerekek számára, hanem közösségteremtő

erőt, a magyar nyelv és kultúra játékos és kreatív elmélyítését, erősítését is. A hittanosok is minden évben adnak verses-énekes húsvéti és karácsonyi műsort, amelyben „mindenki résztvevő”, sőt a családok számára is indíttatás a gyerek szereplése arra, hogy eljöjjenek a templomba.

A faluban sajnos egyre kevesebb a gyerek, a fiatalok egy része tanulmányai elvégzése után nem tér vissza Szajánba, hanem Kikindán, Zentán, Szabadkán vagy éppen Magyarországon keres megélhetést. A faluban maradt vagy oda visszatért tizen-, de méginkább huszonévesek számára kevés a lehetőség a kulturált szórakozásra. Főként nyáron, szombatonként és vasárnaponként Padéra vagy Zentára járnak néhányan szórakozni. Az Adyban működő citerazenekar és táncsoport tagjai egy baráti kört alkotnak. Hétvégeente házról-házra járva gyűlnek össze: pizzát sütnek, kukoricát főznek vagy pattogatnak, más napokon esténként az *Alf* presszóban találkoznak egy-két billiárd-menet erejéig. Szórakozás közben jut idő a beszélgetésre, a jövő latolgatására is. Legtöbbjük az életszínvonal, a megélhetési és munkalehetőségek javulását várja, hogy szülőfalujában tudjon maradni. Bizakodásuk őszinte, ugyanakkor kétkedéssel teli: „Csak tán jobb lesz...”

Az egyesületek kapcsolatrendszere

Az egyesületi ünnepek jellemzésénél már utaltunk rá, hogy ezek az alkalmak nem csupán a falu társadalmának zárt rendezvényei, hanem a helyi közösségen túlmutatva, regionális, sőt nemzetközi szinten működnek.

„*Mi, hagyományápolók, a Vajdaságban külön összetartunk!*” – mondja B. Varga Viktória. Az egyesületeket regionális szinten a Vajdasági Művelődési Szövetség fogja össze, évi közgyűlésein a települések képviselői is jelen vannak. Nem csupán a Vajdaságban és Jugoszláviában, hanem az anyaországban, Magyarországon is foglalkoznak hivatalos szinten a határon túli kulturális-művelődési tevékenységet végző egyesületekkel. Budapesten, a civil szervezetek országos találkozóján is részt vehettek e szervezetek.

A legszorosabb kapcsolat – éppen azáltal, hogy egymás rendezvényein rendszeresen és kölcsönösen részt vesznek – a vajdasági községek egyesületei között mutatható ki. „*Vajdaságban már sok településen van kulturális egyesület. Van olyan falu, Felsőhegy, ahol három is van. Nekünk az a célunk, a magyarságot minél jobban összetartsuk és ápoljuk, fejlesszük a hagyományt. Ezek az egyesületek három-négy éve jöttek létre. Például Adán a Vadvirág Egyesület, először ide jöttek a programokra, utána alakultak.*” (B. Varga Viktória) Az Ady az aratóverseny kapcsán már felsorolt magyarországi településekkel áll kapcsolatban. A Délibáb egyetlen magyarországi egyesülettel áll kapcsolatban, a Somogy megyei Mesztegnyővel, ahová évről-évre honismereti táborba járnak. A mesztegnyőiek, a számos meghívás ellenére sem tudtak még Szajánba eljutni.

Azt, hogy az egyesületek rendezvényei miképpen terjednek, hatnak egymásra, hogyan alakulnak a kapcsolatok, jól megvilágítja a következő idézet: „*Aratóverseny Felsőhegyen volt korábban, aztán Szajánban, innen ragadták el az adaiak, Muzslán is szokott lenni, de csak ilyen házi valami, de az is szép. A környező települések már*

ott is megjelennek, azelőtt ők csak a saját falujukban voltak ott. Az egyesületek jóba' vannak a többi egyesületekkel, a fősöhegyi aratóünnepen megismerkedtünk a keceli polgármesterrel, a tabdival, s azúta Magyarországgal is megy.” (Palatinus Imre)

A programok időpontjáról való kölcsönös értesítés többnyire nyomtatott meghívók útján történik. Ezt évről-évre minél szélesebb körben terjesztve, minél több helyre eljuttatva igyekeznek az egyesületek bővíteni kapcsolatrendszerüket. Csupán egy személyes tapasztalat: 2001 nyarán az egyik legdélibb magyar szórványtelepülésen, a szerémségi Maradékon találkoztam a szajániak aratóünnepére szóló meghívóval.

A két egyesület szerepe és megítélése a faluközösségben

Az egyesületek létrejöttének, történetének vázlatából talán kitűnik, hogy egymással való kapcsolatukat konfliktusok terhelik. A terepmunka, az interjúkészítés során ezt mi magunk is érzékeljük. Az egyet nem értés okai között emberi és politikai tényezőket egyaránt találunk, ám ezek részletes ismertetése már csak a kutatói etika alapján sem kaphat helyet a tanulmányban. Az ellentétek többnyire az egyesületek vezetőségén belül kapnak hangot, kisugárzásuk a tagságra és a faluközösségre már jóval gyengébb, közvetettebb, sőt gyakran nem is érzékelhető. Minde mellett, örvendetes módon, egyre több közeledési kísérlettel törekszik a problémák megoldására, áthidalására a két egyesület. Erről a folyamatról a *Délibáb* vezetője ekképp nyilatkozott: *„Ők nyújtották a jobb kezüket, én elfogadtam, de csak úgy, ha mindenki a saját körét csinálja, de ha segítségre van szükség, akkor segítünk.”* Kétségtelen, hogy programjaival, lelkes szervező tevékenységével mindkét szervezet a falu kulturális életének fellendítésén, életben tartásán munkálkodik. Ám a programok egyeztetésével, tudatos, szorosabb egymáshoz kapcsolásával, az egymás rendezvényein való aktív, segítő részvétellel még hatékonyabban működhetne tevékenységük. Mint már mondtam, a falu lakossága körében mindez sok esetben teljesen problémamentesen csapódik le. Többen vannak, akik mindkét egyesületet támogatják, segítik, programjaiba tevékenyen bekapcsolódnak. A szervező egyesületektől függetlenül, természetyszerűen alkot egy egységet, folyamatot az arató- és a kenyérrünnep a faluközösség életében.

A következőkben néhány interjú-részlettel adok képet az egyes ember véleményéről a két egyesületet illetően, természetesen név nélkül.

–*„Mind a két egyesület azért igyekszik a maga képességeihez tenni a dógát. Vannak itt ilyen-olyan kritikák, hogy hát, meg hát ez meg az, de az igyekezetet és az akaratot kellene, hogy nézzük.”*

–*„Voltak közös kirándulások. Az Ady kicsit ezen a térön aktívabb. Jobban szereti vinni a csoportot, sőt Magyarországra is szoktak eljárni. Ezzel az aratóünnep-séggel kapcsolatban valahogy önekik jobban kitárul a világ.”*

–*„Úgy általában kialakul, hogy ki az Ady Endre oldala és ki a Délibáb oldala. Most vannak olyan személyek, akik az Ady Endrével is elmennek kirándulni, akkor a Délibábhoz is jönnek. Sajnos ez egy kicsit betegség, de megpróbáljuk kinőni ezt a gyerekbetegséget. Én nem beszélek teveled, én azért is emígy csinálom és pont.*

Szóval ez...én nem tudom, ez régi dolog lehet. Csak szerintem ez egy nagyon lehangoló és szomorú dolog, mert megossza ezt a kevés kis magyar embert. Ide állítja meg oda állítja. Ez most honnan van, miért van, ezt most én nem tudom. Lehet, hogy azok se tudják, akik így töszik. Ez egy picikét ront itt a közösségi életen.”

–,A Délibáb az azér' alakult meg, mert volt az Ady Endre. Van itt olyan dolog, hogy ötven éve van az egyesület, de nem működött tizenvalahány évig. Csöndbe vót mindön. A Viktóriákat mindig az piszkálta, hogy kellene szervezni valamit, de minek a keretén belül? Jött egy ilyen lehetőség, hogy tíz-tizenkét ember alapíthat valamit, valamilyen csoportot, civil szervezetet. Ekkor jött ez a lehetőség, ez az ötlet, hogy mivel az Ady Endre alszik, mélyen alszik, akkor csinálni egy másikat, és akkor így jött ez. Erre fölébredt az Ady Endre, és akkor ha már ti is, akkor mi is. És akkor jövuünk azzal, hogy ti most jöttetök a világra, mi meg már negyvenöt éve élünk, és akkor talán ilyen dolgok miatt is. Így éledt újjá, és ezt nem lehet letagadni, ezt nekik is el kell ismerni, ha őszinték akarnak lenni magukhoz, hogy emiatt keltek ők halot-taikból életre. És azóta így megy és mindenki igyekszik nívós dolgokat rendezni, ami hála Istennek, nagyon jó dolog”

–,Az Ady egy ágazata lött vóna a Délibáb, nem fogadták el. Különben, ami azt illeti, én szerintem nem baj, hogy van, jó, hogy van.”

–,A faluközösségre nagyon jó hatással volt a Délibáb. Amikor az Ady is elkezdett működni, azóta sokan nem értik, miért van ez így, miért nem lehet együtt dolgozni. Van, aki mind a két helyre elmegy, ahol segíteni kell, oda megy.”

–,Közös rendezvény nincsen, de most nagyon szép dolog vót, hogy a tojásfés-tési versenyre elment az Ady Endrének az elnöke és ott volt az ebéden. Tehát most már a közeledés megkezdődött. Mind a ketten megígérték egymásnak, hogy próbál-nak együtt haladni.”

Kitekintés és összegzés

Az elmúlt években több határon túli magyar közösségben is kutatva (Muravidék–Szlovénia, Szerémség–Jugoszlávia), megállapíthatom, hogy a különféle kulturális intézmények, egyesületek a magyar kisebbségi nyelv, kultúra és identitás megőrzése szempontjából kulcsfontosságú intézmények. A lehetőségektől függően, hol önerőből, hol a többségi állam anyagi támogatásával tudják e csoportok saját kultúrájukat fenntartani, ápolni, s nem utolsó sorban a további nemzedékek számára átörökíteni. Sajnos nem példa nélküli, hogy a maroknyi magyarság körében nem csupán a kölcsönös segítség, hanem az egymás melletti közömbösség, sőt ellentét jellemzi az egyes csoportokat.

A kisebbségi létben az identitás erősítését a hagyományokból való merítéssel, esetenként új hagyományok teremtésével lehet biztosítani. Ezért – mint erre tanulmányunk elején már utaltunk – a megalkotott, kitalált hagyományok a múlt kulturális elemeiből építkeznek, s így végső soron a hagyományőrzést is célozzák. Ezek az elemek viszont a legtöbb esetben formai, tartalmi és funkcionális jegyeiket egy teljesen új viszonyrendszerhez igazítva fogalmazzák meg, szervezik újabb rendszeré, elsősorban a közösség aktuális érdekeit szolgálva.

IRODALOM

ANDRÁSFALVY Bertalan

1978 Hagyományörző együttesek közösségteremtő szerepéről. Folklor, társadalom, művészet 2-3. Kecskemét 22-27.

BALASSA Iván

2001 Gabonatermesztés. In: Paládi-Kovács Attila főszerk.: Magyar Néprajz II. Gazdálkodás. Budapest 295-434.

BÁLINT Sándor

1970 Szaján. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei II. évf. 3. sz. Újvidék 88-92.

CUCEU, Maria

1998 Ritualul agrar al cununiila seceris. In: Eperjessy Ernő–Grin Igor–Krupa András szerk.: Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében. Békéscsaba-Debrecen 102-107.

FEJŐS Zoltán

1981 A kultúraörzés és folklórizmus. Folklor, társadalom, művészet 9. Kecskemét 13-25.

GÖNCZ László

1996 A magyar néptánc- és népzenei hagyományok szerepe a nemzeti tudatformálásában. Muratáj '96/1. Lendva 73-78.

HALÁSZ Péter

2000 Szükségünk van-e a hagyományra a harmadik évezredben? Honismeret XXVI-II/6. 52-57.

HERRESBACHER Dénes

1926 A 120 éves Szaján. Subotica

HOBBSAWM, Eric

1983 Introduction: Inventing Tradition. In: Hobsbawm, Eric-Ranger, Terence szerk.: The Invention of Tradition. Cambridge 1-14.

HOFER Tamás–NIEDERMÜLLER Péter (szerk.)

1987 Hagyomány és hagyományalkotás. (Kultúraelmélet és nemzeti kultúrák 1.) Budapest

ISTVÁN Imre

1956 A 150 éves Szaján. Szaján

ISTVÁNOVICS Márton

1979 Hagyomány. In: Ortutay Gyula főszerk.: Magyar Néprajzi Lexikon 2. Budapest 393.

KARÁCSONY MOLNÁR Erika–TÁTRAI Zsuzsanna

2000 Adalékok a hagyományörzés lehetőségeihez és módjaihoz a 21. század küszöbén. In: Cseri Miklós–Kósa László–T. Bereczki Ibolya szerk.: Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. Szentendre 645-676.

KATONA Imre

1974 Jeles napok és ünnepi szokások maradványai Észak-Bánátban. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei VI. évf. 19-20. sz. Újvidék 23-51.

MADARASSY László

1928 Magyar aratószokások. Ethnographia XXXIX. 83-94.

MÁNDICS Mihály

1992 Aratóünnep–"Dužijanca" a csávolyi bunyevácok életében. In: Bárh János szerk.: Dunatáji találkozás. Kecskemét 137-144.

MÓD László–SIMON András

2002 A hajtástól az újborig. A szőlő és bor ünnepei Lendva-vidéken. Lendva

NAGY Veronika

2000 A hagyomány ápolása és változása a mohai tikverőzésben. *Ethnica* II/4. Debrecen 118-120.

PIRÓTH István

1998 Köz-ségi szellem a palackban, avagy modernizációs vonások a helyi társadalom önszerveződő folyamatában. In: Szücs Alexandra szerk.: *Hagyomány és modernizáció a kultúrában és a néprajzban*. Budapest 55-66.

POSPŠILOVA, Jana

1998 Wiener Tschechen heute. In: Eperjessy Ernő–Grin Igor–Krupa András szerk.: *Az együttélés-évezrede a Kárpát-medencében. Békéscsaba-Debrecen 331-334.*

TÖRKÖLY István

2000 Hívjuk az élőket, siratjuk a holtakat. Szaján története. Magánkiadás. Toronto

Vereine zur Traditionspflege in Szaján

ANDRÁS SIMON

Zivilorganisationen und Vereine sind im Ergebnis der Selbstentwicklung entstandene, institutionalisierte Gruppengebilde der jeweiligen Ortsgemeinschaft, bzw. der Bewohnerschaft andersartiger Siedlungen oder kleinerer Regionen. Mit ihrer Untersuchung und Erforschung hat sich bisher vor allem die Soziologie, in geringerem Maße die Ethnographie befasst.

Zum Tätigkeitsbereich des im Dorf Szaján 1903 gegründeten und bis zum Ende des zweiten Weltkrieges bestehenden Landwirtvereins (eigtl. "Landwirtkreis") gehörten die Betreuung der Ortsbibliothek und die Veranstaltung von Kulturabenden.

Heute gibt es im Dorf zwei Vereine zur Traditionspflege. Der Ady-Endre-Kulturverein wurde 1948 gegründet und arbeitete drei Jahrzehnte lang; er veranstaltete Kulturabende, organisierte Theateraufführungen und unterhielt einen Chor sowie eine Tanzgruppe. Nach gut einem jahrzehntelangen Stillstand nahm er seine Tätigkeit (zu Beginn des Balkankrieges) wieder auf. Neben der Betreuung der nach Generationen aufgestellten Tanzgruppen und Singkreisen sowie der Veranstaltung literarischer Abende sieht der Verein als seine wichtigste Aufgabe die Organisierung des Erntefestes an.

Die Gründungsmitgliederschaft des 1992 ins Leben gerufenen Vereins "Fata-Morgana-Kreis der Naturfreunde und der Traditionspflege" (ung. "Délibáb Hagományápoló és Természetbarát Kör") verließ den Ady-Verein und verselbständigte sich. Die zwei bedeutendsten Veranstaltungen des Vereins sind der Eierbemalungswettbewerb vor Ostern (seit 1993) sowie die Brot- und Backwarenausstellung mit anschließender Brotweihe.

Während meiner Forschungsarbeit beobachtete und dokumentierte ich mit Photos und Videoaufnahmen diese heute lebenden Feste und Bräuche. Nachdem ich Interviews mit manchen Teilnehmern der Feste gemacht hatte, konnte ich in Bezug auf beide Vereine – über die Beschreibung der Feste hinaus – auch wertende Aussagen zum gesammelten Material machen. In der Abhandlung wird auch auf den Begriff der Neugestaltung von Tradition und Traditionspflege Bezug genommen. Die beschriebenen Feste spielen bei der Bewahrung der Identität sowohl der Bewohner des Dorfes als auch der ungarischen Bevölkerung im Gebiet Woiwodine (ungarische Bezeichnung: Vajdaság – der von Ungarn bewohnten nördlichen Teil Restjugoslawiens) eine eminent wichtige Rolle. Außer der Funktion als stärkender Faktor der Gemeinschaftszusammengehörigkeit betonen diese Feste – durch die Kontaktaufnahme mit ungarischen Gruppen (Vereinen) des Mutterlandes – auch die Wichtigkeit der über die politischen Grenzen hinausweisenden kulturellen Gemeinschaft.